Bağ Bozumu: Bozucu Unsurdan Bakım Denklemine

TOROS GÜNEŞ ESGÜN

Aile üzerine yazılmış uçsuz bucaksız literatürün Eleştirel Teori yakasındaki önemli kurucu metinlerinden biri olan, Max Horkheimer'ın, 1936 tarihli "Otorite ve Aile" metni, aile gibi çok katmanlı bir kavrama dair tarihsel/kavramsal düşünümün iyi bir örneğini sunar: Horkheimer, kavramın diyalektiğini tarih içinde açığa çıkardıktan sonra metnin sonunda kendi çağına gelerek bir tespitle bitirir. Feodal ailenin ardından burjuva ailesinin 20. yüzyıla kadar ekonomi ile önceki çağların patriyarkal otoritesini bağdaştırmayı ve toplumu bütünüyle yönetmeyi başardığını, ne var ki 20. yüzyılda bu ilişkinin teknoloji ile beraber dönüşmeye başlayacağını, özellikle yeni kuşakların yeni toplumsal yapıya uyumu için kullanılan eğitim kurumlarının rolünün değişeceğini iddia eder.[1] Ona göre "aile, burjuva kültürünün tohum hücresi"dir ve "evrensellik, tikellik ve bireyselliğin bu diyalektik bütünlüğü", "karşıt güçlerin birliği" olarak ortaya çıkar; fakat Horkheimer, bu birliğin sağlanmasının ardından kendi yüzyılında "kültürdeki bozucu unsur"un, "birleştirici unsurdan daha güçlü biçimde kendini hissettirmekte" olduğunu söyler.[2] Düşünürün "bozucu unsur" ile kast ettiği, nötr anlamda, ilerletici veya geriletici olabilen, devrimci veya muhafazakâr olabilen tüm dönüştürücü unsurlardır ve metinde bu unsurların içeriği muğlak kalsa da, 20. yüzyıla gelindiğinde aile içindeki patriyarkal otoriteye karşı çıkan unsur olarak bozucu unsurun güçleneceğine işaret eder. Düşünürün bu tespiti, içinde günümüz için önemli bir soru ve bir öngörü barındırır: Bu büyük kırılmadan sonra ailenin nasıl dönüşeceği sorusu[3] ile 21. yüzyılda ailenin

1 Max Horkheimer, "Authority and Family", *Critical Theory Selected Essay*s, içinde, çev. Matthew J.O'Connell, Continuum: New York, 2002, s. 47-128.

2 *Age*. s. 128.

3 Horkheimer bu soruyu söz konusu yazısından sadece on üç yıl sonra, 1949 yılındaki "Günümüzde Otoriterlik ve Aile" başlıklı yazısıyla yanıtlayacaktır, fakat bu sefer bozucu unsur hakkında erken dönemdeki kadar iyimser değildir. Amerika sürgünü Horkheimer'a ailedeki dönüşümün Geç Ka-

Batı modernitesi boyunca sahip olduğu patriyarkal biçimi artık taşıyamayacağı öngörüsü.

Günümüzde tüm dünyada en yakıcı gündemlerden birini oluşturan aile üzerine dönen tartışmalarda takip edilebileceği gibi Horkheimer'ın ailenin bir krizle karşı karşıya kalacağına dair öngörüsü büyük ölçüde gerçekleşmiş gibi görünüyor. Gerçekten de devlet biçimi, sermaye ve kültürel formların 1950 sonrası dönemde, önceki toplumsal formasyondan radikal şekilde farklılaşması ve neo-liberal düzenle beraber ailenin de bir dönüşüm geçirmesi kimse için şaşırtıcı olmadı. Çağımız kapitalizmine dair önerilen, "tekno-feodalizm" gibi adlandırmaların anıştırdığı üzere 21. yüzyılın politik atmosferinde güçlenen muhafazakâr yönetimlerin eski aile biçimlerine –1950 öncesi döneme– geri dönüşü hedeflemesi de bu dönüşüme bir reaksiyon olarak yorumlanabilir. Elbette bu noktada önceki aile formlarına geri dönme hedefinin bugünün devasa teknolojik ve ekonomik yenilikleri içinde gerçekçi bir hedef olup olmadığı sorusunun yanı sıra, bu geri dönüşün asıl gerekçesinin söylemdeki gibi "bağları kurmak" mı olduğu, yoksa yeni kapitalizmin yeni amaçlarına uygun, yeni bir revizyon ihtiyacı mı olduğu sorusu üzerine düşünülmeli.

Eleştirel Teori'nin günümüzdeki düşünürlerinden Rahel Jaeggi ve Nancy Fraser da aile problemini tam bu bağlamda ve Horkheimer ile benzer bir metodolojiyle ele alıyorlar. Fakat ek olarak ailenin krizini, toplumsal yeniden üretim ve bakım krizi olarak adlandırarak, bu krizin motorunun aileyi etkileyen ekonomik ve kültürel koşullardaki radikal değişim olduğunu ve bu değişimin özgürlükçü alternatiflere alan açma veya "dayanışma çemberini daraltma" gibi farklı ihtimallere gebe olduğunu tespit ediyorlar.[4] Kadın emeğinin günümüz finans kapitalizminde[5] aile ve iş hayatında nasıl dönüştüğü sorusu üzerinden aile modellerindeki ve ailenin geçimindeki dönüşümleri takip ediyorlar. Bugün gelecek yüzyıllarda ailenin nasıl dönüşeceği, ortadan kalkıp kalkmayacağı veya toplumsal bağ açısından çok daha belirleyici bir rolle geri dönüp dönmeyeceği sorularına verilebilecek, farklı disiplinlerden kayda

pitalizmde yeni bir tür barbarlığı getirebileceği hissiyatını verir, hatta ergen erkekler başta olmak üzere dış dünyanın şiddeti özendirici etkilerine çocukların daha açık olabileceğini dile getirir (s. 373). Ona göre aile otoritesinin yerini totaliter ve faşizan bir otorite alabilir. Ergenler arasında kadın düşmanlığının, incel kültürünün ve akran zorbalığının yaygınlaştığı günümüzde bozucu unsurun 1950 sonrası yer değiştirmesi meselesini dikkatle ele almayı gerektiren bir şüphedir bu. Bkz. Max Horkheimer, "Authoritarianism and Family Today", *The Family: Its Funciton and Destiny*, ed. Ruth Nanda Anshen, Harper&Brothers: New York, 1949, s. 359-374.

4 Fraser N. & Jaeggi, R., *Kapitalizm Eleştirel Kuram İçinde Bir Söyleşi*, çev. Eren Karaca, Nika Yayınevi: Ankara, 2023, s. 132.

5 Fraser, "finans kapitalizmin toplumsal cinsiyet düzeni"nin doğrudan devletin eski aile desteklerinin yerine geçen ve bakım krizini çözmeye çalışan yeni bir geçim ve çalışma rejimi üzerine inşa edildiğini söylüyor. *Age*., s. 127.

değer araştırmalar ve çok sayıda farklı yanıt olanağı var. Bunun yanı sıra günümüzün bireyciliğine ve yalnızlık pandemisine karşı aileyi eski biçimiyle yeniden tesis etmeksizin, "başka bir aile mümkün" perspektifine işaret eden, bakım ve bağ kurma temelli, kolektivist bir literatür de giderek genişliyor. Fakat tüm bu tartışmalarının arka planında benim esasen sormak istediğim, Horkheimer'ın "ailedeki bozucu unsur" kavramının ilhamını verdiği başka bir felsefi soru var: Madem ki 20. yüzyılın ikinci yarısında eski bozucu unsur zafer kazandı, bugün hâlâ kapitalizm devam ettiğine göre ailedeki "bozucu unsur" şimdi nedir ve neye dönüşmüştür? Diyalektik, soyut bir ilke gibi yaşamda salt kavramın hareketi ve tezahürü olarak gerçekleşmediğine, aksine somut durumlara dair bir eleştiri yordamı olduğuna göre, "bozucu unsur" da ancak bugünün aile modelleri içindeki somut öznelerin kendi aralarındaki gündelik tavır ve pratiklerinde tezahür ediyor olsa gerek. Peki hangi tavır ve pratiklerde?

Bu soruları yanıtlamak için güncellikten kısa bir teneffüsse çıkarak, okuru şaşırtmak pahasına bu giriş bölümündekinden bambaşka bir üslup ile devam edeceğim: Biçim olarak denemenin spekülatif ve fragmantal üslubuyla.

"Ailedeki"nin Tavırları

İnsan ilişkileri toplanışların veya ayrılışların farklı biçimlerini doğuran, yakınlık veya uzaklığı sürekli yeniden ayarlayan kendine özgü tavırlara[6] sahip. Sözgelimi dostluğun tavırlarından biri eşlik etme ve beraber yürüme olabilirken, iş yaşamınınki arka arkaya hizalanarak yokuş çıkmak olabilir. Yabancılarla olan ilişkilerimiz bize kaçıngan bir temkinlilik, bir geriye adımlama hareketi verirken, düşmanlarla ilişkimiz seğirten bir hızla uzaklaşma ile ötekinin üstüne yürüyen bir atılım arasındaki kutuplarda tahayyül edilebilir. Aynı şekilde ilişkisel duygular da mekânsal konumlanışa tercüme edilebilir: Şefkat bir kucaklama tavrını, kapsayıcı bir mekânsallığı anıştırırken, aşk yaklaşıp uzaklaşırken hep aynı elips yörünge etrafında dönen bir çekimin ilişkilenme biçimini; güven sırt sırta yaslanıp dinlenebilmeyi ve rekabet birbirini bertaraf ederek çekiştirmeyi çağrıştırır… Elbette her ilişkilenme biçiminin ve duygunun tavırları birbirleriyle farklı düzeylerde kesişebilir. Fakat tüm insan ilişkileri arasında en çok ailedeki ilişkilenme biçimlerinin ve bir duygu olarak ailenin hangi tavırlarla imgelenebileceğinin öyle pek kolay söylenemeyeceğini düşünüyorum.

Aile, en azından son bin yıllardır, sahip olunmadığında, kaybedildiğinde veya reddedildiğinde dahi insan ilişkilerinin devingen mekânsal formları olarak yakınlık

6 Tavır kelimesini, bir şeyin etrafında dönme, evre, hal, durum, hareket, davranış ve sınır gibi anlamları kapsayan zenginliğinden ötürü seçiyorum.

ve uzaklık tavırlarının ortaya çıkma zeminini sunan, insan ömrü açısından ilksel bir sahneyi var eder. O sahnenin en çok hangi tavırlarla sınırlandığı ise diğer ilişkilerdeki kadar belirgin değildir; hem kişinin kendi ailesine dışarıdan bakmasının, hem de aileyi şekillendiren tüm tarihsel ve toplumsal etkiler karmaşasını sadeleştirmenin zorluğu bakımından. Sadeleştirme bir töz olarak ailenin ne'liğini arayarak değil, ancak "ailedeki" olarak adlandırabileceğimiz, aile içindeki ilişkiselliğin taraflarının kapsanan ve dışlanan tavırlarına göz atarak söz konusu olabilir. Mesela bir "aile salonu" aileye özgü tavırları mekâna kabul ederken aynı zamanda "ailedekiler"i tanımlamış olur: Farklı yaş gruplarından belirli rollerle yüklenmiş insanların kendi içlerinde birbirleriyle ilişkilenirken bu rollere uygun olarak gösterdiği tüm tavırlara izin verilirken, bu rollerle yükümlü olmayanlarca aynı salonda aynı tavırlar yapılamaz. Sözgelimi "aile günü", her yaştan, her bir aile üyesinin katılabileceği bir sosyallik olarak tanımlanır ama sadece ailenin genç erkek üyelerinden oluşan bir grubun bir "aile günü"ne dahil edildiğini göremeyiz. Tüm bu örneklerin düşündürdüğü gibi aileyi bir yapı olarak değil, çoklu tavırların sergilenme sahnesi olarak düşündüğümüzde aynı zamanda çoklu bir duygu atmosferi olarak "ailede olma duygusu"nun çelişkilerinden bahsetmeye başlayabiliriz. Sahne ve sahnede dışa vurulan duygular, ancak o sahnenin elemanlarınca, yani "ailedekiler" aracılığıyla takip edilebilir. Ailedekiler; "ailenin direği" olarak görülen bir "aile babası" (fakat "aile annesi" diye bir tabir yoktur), "yuvayı kuran dişi kuş" olarak anne, evlatlar, kardeşler ve akrabalar, yaş ve cinsiyete göre tayin edilmiş bir düzende, belirli hiyerarşiler içinde konumlandırılırlar. Bu konumlar arasında bağı kurucu ve bozucu unsurları doğuran farklı ilişkisel devinimler vardır. Peki ailedekilerin bu ilişkisel devinimlerini, yani tavırlarını nasıl tahayyül etmeliyiz ki başta sorduğumuz sorudaki bozucu unsuru bulabilelim? Bozucu unsur, "büyükler"in karşısında bacak bacak üstüne attığımızda mı ortaya çıkar, çocukluğumuzda yemek yemeyi yeni öğrenirken kaşığı düzgün tutamadığımız için azarlandığımızda mı? Doymadığımızda kardeşimizin tabağından bir kaşık çaldığımızda mı, masayı toplama işine girişmediğimizde mi? Akrabaları arayıp hal hatır sormaktan kaçtığımızda mı, bayram ziyaretlerine nezaketen katıldığımızda mı? Yatalak yaşlımızı bir bakıcıyla baş başa bırakırken mi, kreşin ilk günü çocuğumuzla vedalaşırken mi? Yoksa yaşlımızı bakıcıya emanet edecek, çocuğumuzu kreşe gönderecek veya ücretsiz izin alabilecek kadar paramız yokken, bakım sorumluluğumuzla baş başa kaldığımızda mı? Sayısız durumu, tavrı ve onlarla açığa çıkan duyguyu tek tek sayıp dökemeyeceğimize göre bu tavırlar arasında bir ortaklık kurabilecek formları gözümüzde canlandırmayı deneyelim. Bu yolla aileyi de, ona dair tüm sosyolojik, politik ve terapötik tespitlerin yanı

sıra, deneyim, duygular ve eleştirel reflekslerin bir aradalığından damıtılan, imgesel/kavramsal bir düşünümle izleyebiliriz. Böyle bir bakışın bizi hangi sonuçlara götüreceğini ve gerçekten aileye özgü tavırları bulup bulamayacağımızı, bozucu unsurla nerede karşılaşacağımızı henüz bilmiyoruz ama spekülatif ve imgesel yazımının akademiden dışlandığı günümüzde, gündelik yaşamımızı doğrudan etkileyen problemleri biçim olarak denemenin açacağı serbestlikle takip etmenin de bir ihtiyaç olduğu zamanlardayız. "Toplumun yapı taşı" olarak kutsanıp, bir kurtuluş vaadi olarak sabitlenen veya bir "travma kaynağı" olarak psikolojik ve toplumsal sorunların suçu yüklenen aile kavramına dair statik kavrayışların ötesinde, ailede biçimlenen, "ailedeki"nin ürettiği ve maruz kaldığı, devingen tavırları ve bunlarda saklı olan "bozucu unsur"u arama niyetiyle, bizatihi üzüm bağlarının imgelerini öneriyorum: Bağ tesisinin ve bağ bozumunun imgelerini.

Bağın Devinimi: Sarmalanma, Uzanma, Kavranma

Kültürü ekin anlamıyla beraber düşünürsek tarım toplumlarının başlangıcıyla tarihlenen, belirli bir hane ve mülk etrafında konuşlandırılmış ailenin de insanlığın erken dönem tarım faaliyetlerinden biri olan bağcılıkla imgelenmesi bize senkronik bir yorumlama sunar: Bir kütük üzerine yeşeren bağ ve sürgünler, tesis edilmiş bir sıra düzenine tutunur ve birbirine sarmalanarak erginleşir, meyve verir ve sonunda bağ bozumunda üzümler toplanır. "Ailede olma"nın ve "ailedeki"lerin devinimini de ilkin aile ile ilişkisel olarak açımlanabileceğini sezdiğim ve üzüm bağının tesisinden bağ bozumuna kadar takip edebileceğimiz şu üç tavır üzerinden düşünmek istiyorum: Sarmalanma, uzanma ve kavranma; yani bağın sürgünü, terbiyesi ve hasadı.

Ailede olmak, hukuki ve biyolojik ilişkinin ötesinde Malaboucu anlamda "plastik" bir bağ kurma edimi açısından düşünüldüğünde, kişilerarası duygular ve tavırlar organik bir mahiyet kazanır. "Aile gibi olduk", "sen de aileden sayılırsın", "biz bir aileyiz", "benim seçilmiş ailemsiniz" gibi cümleleri her kullandığımızda kastettiğimiz her seferinde sarmalanma, uzanma ve kavranma tavırlarının oluşturduğu, dönüşlü bir ilişkilenme halidir. Bu nötr tavırların her biri de toplumsal bağ açısından hem birleştirici hem bozucu unsurlar barındırır. Bozucu unsuru aradığımız bu düşünsel denemede, ben sarmalanma, uzanma ve kavranma olarak tahayyül ettiğim bu üçlü tavır içindeki tahakkümcü unsurlara dikkat kesilmeyi teklif ediyorum. Çünkü bugün bozulanın aileden önce, toplumsal bağlar olduğunu ve bu bozulmanın ailenin içindeki tahakküm kurucu unsurun, otorite tarihini sindirmiş tavırlarından kaynaklandığını düşünüyorum. Tahakkümcülükle serpilmeyi ve yaşamsallığı engelleyen temellük edici ve yalıtıcı tavırları anladığımı daha ilk baştan söylemeliyim. Bozucu

unsurun karşısındaki bağ kuran unsuru ise, yaşatıcı unsurlar olarak otonomi, otarki (kendine yeterlik) ve ortaklaşmayla tanımlayacağım. Tüm bunların öncesinde ise, yaşamın ilişki olduğunu; ilişkinin de kavramı gereği bağ kurma olduğunu hatırlamalı: Önce bağ vardı.

Bağın ilk tavrı sarmalanmadır: Filizden sürgün veren tohumun ilk edimi tutunmadır. Yaşama yeni atılan canlı bir şeylere tutunmaksızın büyüyemeyeceği için bağsızlık ölümle eş değerdir. Sarmalanma sadece koruma değil, en önce bir yaşatma edimidir. Tutunan tutundukça sarmalar ve sarmalanır, kendi içselliğine doğru kıvrılırken başkayı da ben sanarak büyür. Bu başlangıcın içinde hem hayatta kalma çabası hem de özgürleşme olanağı saklıdır, çünkü güçlenmeksizin harekete geçilemez. Sarmalanma, dönüşlü bir fiil olarak hem birileri tarafından sarılma hem de başkalarıyla sadece yan yana olma değil, onların içinde ve arasında olma anlamlarına gelir. Bu açıdan da "ailedeki"nin var olma biçiminin ilksel edimidir, çünkü hepimiz zorunlu olarak anne karnında göbek bağıyla yaşama tutunup, rahimle sarmalanarak var oluruz. Bir bağdan türeyip bir açıklığa doğar; bu açıklıkta yeniden tutunacak bir dal ararız. Biyolojik bağın ötesinde "aile gibi" dostluklar kurduğumuzda da, birini sevdiğimizde de bu böyledir; birilerini tutar ve sarmalarız, birileri tarafından tutulur ve sarmalanırız. "İyice aile gibi olduk", dediğimizde "birbirimizle iç içe geçtik, bir mesafemiz kalmadı" anlamlarını kastederiz veya işte "aile içinde olur böyle şeyler" derken, "vuku bulan her türlü durumu içimizde soğururuz" demiş oluruz. Çünkü aile, olumlu ve olumsuz anlamlarıyla içe sarmalanmanın ilk yeridir; ailede olan kişinin etrafı her anlamda sarılıdır. İster kişi ailesinin yanında yaşıyor olsun, ister onlardan ayrılmış olsun veya ailesinden hiç kimse sağ kalmamış olsun fark etmez, ailenin ailedekini hukuki ve ekonomik düzeyde sarmaladığı boyut büyük bir heteronomi hattı kurar: Kimlik ve miras. Bu dışsal alana önsel olan sarmalanma ise duygusal ve fizikseldir. Duygusal, fiziksel, ekonomik ve hukuki olan katmalar içinde birçok antagonizma barındırır; kayıtsızlık, şiddet, sömürülme ve cezalandırılma gibi bağı bozucu ve ailedekinin kurtuluşunu hayati kılan unsurlar ile şefkat, bakım, paylaşım ve haklara saygı gibi bağ kurucu ve mekânsal ayrılıklara bile rağmen ortaklaştırıcı unsurlar.

Nötr bir duygusal ve fiziksel tavır olarak sarmalanmadaki bozucu unsur, sarmalayanın kendine tutunanı çıkışsız ve nefessiz şekilde çevrelediği edimde ortaya çıkar: Bir koruma tavrı olarak sarmalamak fazla sıkı ve sabit olduğunda önce zapt etmeye, sonra boğmaya sebep olur. Sarmalayanın sarmalananı hareketsiz kılacak kadar tuttuğu ve böylelikle aslında baştaki yaşatıcı tavrını misliyle geri aldığı haller, yaşamı ve toplumsallığı ortadan kaldırır. Koruma ve itaat denklemi burada çıkar.

Siyasal bağın dışında herhangi bir toplumsal bağı tahayyül edemeyen Schmittyen "koruma ve itaat" denklemine dayalı bir sarmalanma, fiziksel veya ekonomik açıdan dezavantajlı konumda olana yönelik her koruma tavrına karşılık misliyle itaat bekler. İtaat gelmezse önce koruma biter, sonra şiddet başlar. Boşanma aşamasındayken öldürülen kadınların çoğunun hikayeleri, kadınların sarmalanma vaadiyle sokulduğu tahakküm tavırlarından kurtulmak isterken boğulmasına örnek verilebilir.[7] Buradaki kuşkusuz olumlu bir tutma veya sarmalanma değildir. Iris Marion Young, "sarmalanmanın mekânı" olarak evi ele alırken, güven yerine şiddetin hâkim olduğu yerde gerçek anlamda evde hissedemeyeceğimizi söyler.[8] Sarmalanmadan çıkmak isterken sürgün oluruz. Bağın sürgün vermesi gibi, kendi kaynağımızdan uzanırız. Ne var ki boğmayan, bakım veren bir sarmalama da, gönüllü bir sürgün verme de mümkün. Peki boğulmayan bir sürgün, bağda büyümeye devam edebilirse ne olur?

Eğer sarmalanma hareketi sürgünün otonom hareketini engellemeksizin sürebilirse bu hareketten uzanma çıkar. Ailedeki, ilk sarmalandığında henüz ne otark ne de otonomdur, belirli bir çerçeve içinde kıpırdanma özgürlüğüne sahiptir. Fakat bir ailede olmak, kavramı gereği bir uzanma hikayesine kayıtlı olmaktır. Aile, kendini geçmişe ve geleceğe uzanan, soy çizgisindeki bir köprü olarak tanımladığından ailedekinin de toplumsal bağın tesisi için eninde sonunda ailenin dışına uzanması, başkalarına ve yeni bir yaşam alanı kurmaya doğru dışsallaşması beklenir. Sarmalanma içe kıvrılma iken, uzanma dışa açılma ile karakterizedir. Bağın serpilmesi için sürgünün sarmalanmasından sonra uzanarak dışsallaşması stratejik bir verime yönelik olduğunda bu uzanma hareketinin sadece belirli yönde serpilmesine izin verilir. Farklı yöndeki serbest uzanmalar ise engellenir. Buna bağın terbiyesi denir. Uzanmada olumsuz öğenin açığa çıktığı an, uzanmanın kesilmesi, otonom dışsallığın ketlenip sürgünün içeride kalması veya uzanmanın gideceği yönün tehdit ve cebirle değiştirilmesidir. Bozucu unsur, özgür uzanmayı en yüksek verimlilik uğruna terbiye eder. Gençlik arkadaşlarından zorla koparılanların, daha çalışkan ve rekabetçi, "makbul" kimselerin dostluklarına sevk edilenlerin hikayeleri, uzanmanın engellenmesine ve terbiye edilmesine bir örnektir. Yatağı değiştirilmiş nehir gibi, sürgün çerçevelenerek terbiye edilir. Ne var ki uzanmanın yaşatıcı olduğu ihtimal,

7 Koruma ve itaat ilişkisini Agamben'in *homo sacer* kavramsallaştırması üzerinden okuyarak kadına yönelik şiddetin "itaatsizliği" cezalandırma üzerinden nasıl işlediğine dair çarpıcı örnekler için; bkz. Eylem Ümit Atılgan, "Şehrazat, Homo Sacer ve İstanbul Sözleşmesi", ViraVerita.org, 2019: https://viraverita.com/sehrazat-homo-sacer-ve-istanbul-sozlesmesi/

8 Iris Marion Young, "Ev ve Yuva: Bir Temanın Feminist Çeşitlemeleri", çev. Melis İnan&Sinem Özer, *cogito*, S. 120, s. 55.

yabani asmaların durumlarında görülür. Onlar güneşe uzanmak için ağaç tepelerine tırmanırlar ve başka bitkilerle simbiyotik bağlar kurarlar. Tabii bu sefer de salkımların olgunlaştıklarında toplanmaları ve temellük edilmeleri zorlaşır!

Bağın üçüncü devinimi, sürgünün erginlenmesi ve meyvenin verimiyle gelen, avuca alma edimi olarak kavranmadır. Kavranma bir tanınma tavrıdır: El birliğiyle erginleşen meyvenin özerkleşeceğinin tasdikidir. Bu aşamaya gelmiş olan ailedeki, tam bir başkalaşma içindedir; adını değiştirmek isteyebilir, ailedekilere benzeme korkusuyla geçmişini inkara varabilir veya kendi sarmalanış hikayesini unutmak isteyebilir. Bir anda ailedekilerin karşısında bir yabancı gibi belirir. Grass'ın Oscar'ının henüz doğum anında[9], Woolf'un Clarissa'sının bir akşam herkesin içinde[10] veya Tolstoy'un Ivan Ilyiç'inin ölüm döşeğinde[11] hissettiği, o suskun ve ani yabancılık, sarmalanmış veya uzanabilmiş olunsa dahi kavranmanın eksikliğinin getirdiği bir yabancılıktır. "Ben benden bu zamana kadar beklenen veya beklenecek olan rollerin toplamı değilmişim" der karakterler. Yabancılık, ailedekinin erginleşmiş halinin sadece belirli bir verimlilik açısından kavrandığı, yani salkıma el konulduğu anda açığa çıkar. Ailedekinin eriştiği ve olabileceği kişinin tanınmadığı bu aşamada temellük vardır. Meyveleri kendine mal eden, ona el koyan, ortaya çıkan erginleşmeyi otonom bir varlık olarak tanımayan, kendine benzemediği için dışlayan her tavır temellüktür ve bozucu unsurdur. Bağ bozumu böyle başlar: Sürgünden terbiyeye ve oradan hasadın temellüküne. Geride kalan harman yeri artık bir bağsızlık sahnesidir. Oysa boğmayan bir sarmalanma, kesilmeyen veya zorlanmayan bir uzanma, el konulmayan bir kavranma da mümkündür: Bakım, özgürlük ve tanınma ile birbirine bağlanan bir ailesellik ütopyası.

Bağ Bozumunun Yükü ve Bakım Denklemi

Kısa düşünsel denememizin sonunda bağ bozumu imgesinde devindirdiğimiz bu tavırların, insanlar arası tüm bağların başlangıç tavırları da pekâlâ olabileceği düşüncesi beliriyor. Tek farkla ki bağın ilk tesis alanı, çağımızda artık o ünlü sözdeki[12] gibi tüm bir köy tarafından büyütülme imkanını yitirmiş çocuklar ve şansları yaver gidecek yenidoğanlar için bugün hala aile. Dolayısıyla tüm diğer bağlara uzanmadan evvel filizin ilk sürgün verdiği yer bu çağa kadar hala orası. O halde sarmalanma,

9 Günter Grass, *Teneke Trampet I*, çev. Kamuran Şipal, Cem Yayınevi: İstanbul, 1997.
10 Virginia Woolf, *Mrs. Dalloway*, çev. Tomris Uyar, iletişim Yayınevi: İstanbul, 2010.
11 Lev N. Tolstoy, *Ivan Ilyiç'in Ölümü*, çev. Mazlum Beyhan, Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul, 2019.
12 Eski bir Afrika sözü olduğu söylenen ve bakım yükünün sadece anne babada olmadığını anlatmak için sıkça alıntılanan o deyim: "Bir çocuğu bir köy büyütür."

uzanma ve kavranmanın aileye özgü olduğunu söyleyemesek de, bunların verili bir tarihsel dilim içinde toplumsal bağa önsel olduğunu söyleyebiliriz. Tersinden bugün toplumsal bağın bozuluşunda; çağımızın bağ bozumunda ailedeki bozucu unsurun nerelerde saklı olduğunu ve payını da şimdi daha iyi hissedebiliyoruz: Ailedeki ve toplumdaki bağ bozumunu yaratan bozucu unsurlar, ailedeki bağ kurma devinimlerinin veya ailedekinin otonomi ve otarki isteğinin kendileri değildir; patriyarkal bireycilik, otoriter rekabetçilik ve despotik sömürüdür. Bozucu unsur bağ kurma devinimlerini bizzat ketlediği halde kendi temellükçülüğünü "aile" adı altına saklar. Tahakkümcü bozucu unsurun üçlü tavrı, bağ kurmayı sürgüne, terbiyeye ve temellüke indirger. Bağ kurucu unsurları, hem ailedekileri hem toplumu gerçekten bir arada tutabilecek biricik unsurları ise "bozucu unsur" olarak adlandırır. Oysa sarmalanma bakımı, uzanma özgürlüğü, kavranma ise tanınmayı getirir.

Tüketiciliğin ve rekabetçiliğin yüceltildiği günümüzün küresel ekonomik koşullarında aile, bağın korunduğu ve serpildiği, toplumdaki diğer bağlarla simbiyoz kurduğu bir sahnedense, diğer ailelerle süreğen bir rekabet içinde olan, kendi konforunu ve itibarını sürekli dışarıya karşı korumak zorunda kalan, bir muhafaza mevzii olarak tahayyül edilir. Ne var ki bir yandan bugünün *eikos*'unun yüz yüze kaldığı, yeni eko-nomik, eko-lojik ve evi tehdit eden başka sayısız domestik tehlikeye karşı bu koruma işlevi eskiye oranla aşınmaya başlıyor. Diğer yandan *tradewife* gibi popüler kültür akımları yoluyla zenginlik üzerinden, patriyarkal bireycilik güzellemeleri, bakım emeğinin domestik sömürüsünün parlatıldığı yeni bir muhafaza fantezisi yaratıyor. Yoksullar ve aileden zengin olmayanlar ve sadece emeğiyle hayatta kalabilenler için ise her türlü tüketim, büyük bir borçlanma anlamına gelirken, ironik olarak ekonomiyle ve sağlıkla ilgili sorunlarda, felaketlerin kırılganlaştırdığı durumlarda, özellikle bizim toplumumuzda ilk kapısı çalınanlar ve içeriye buyur edilenler, ister uzak ister yakın akraba olsun, ailedeki, "durumu biraz daha iyi olan" kimseler oluyor. Bu kez ailedeki, sığınıp sarmalanmak isterken, desteğin yanında çeşitli tahakküm tavırlarıyla karşılaşmak zorunda kalabilse de, asıl sorun bu tekil konukseverliklerin ötesinde tüm bu destekleri aile dışında sunabilecek bir kamusal alanın, -kurumsal süreklilik, sosyal politikalar ve toplumsal kültür düzeyinde- kayda değer dayanışma çabalarına rağmen hala tesis edilemiyor olması. Bir aile kurmak da kurulmuş bir aileyi yeni bir yaşam biçimine evriltmek, veya tamamen bambaşka bir yaşam modeline geçmek de birçok kesim açısından ekonomik ve bakım yükleri bakımdan külfetli hatta olanaksız hale gelirken, aile adaları dışında insanların bir "ortak iyi ve ortak fayda" üzerinden bir araya gelebileceği, tanımadıklarımızın derdine dokunabileceğimiz kamusal alanların, sosyal

desteklerin, karşılıklı yardımlaşmanın ve hatta yüz yüzeliğin bile azaldığı, güvencesiz ve vaatsiz zamanlardayız. Sözgelimi, kayda değer çabalar arasındaki umut verici olanlardan birinin; bu sene kurulan, Bakım Verenler Derneği'nin (Bakı-Ver) deklare ettiği gibi Türkiye'de sadece çocuk bakımı değil, hasta ve yaşlı bakımı gibi sorumluluklar "yalnızca aile içinde çözülmesi gereken bireysel bir yük" olarak görülüyor.[13] Bundan ötürü ailedeki bakım veren, yakınını çok sevse de yalnız başına tüm yükü taşırken büyük bir tükenmişliğe ve yalıtılmışlığa düşüyor. "Bir ihtiyacın var mı?" gibi soruların bile konfor bozma riski getirdiği günümüz hedonizminde, esas olarak gündelik koşturmacaları ve zamanı paylaşmakla kurulabilecek olan bir bakım dayanışması, istisnai tekil örnekler haricinde, aile dışındaki ilişkilere, toplumsal düzeyde neden sirayet edemiyor? İnsanlar birbirine güvenmedikleri için mi, herkes kendi derdine düştüğü için mi, yoksa artık neo-liberal ideolojinin "başarılı" bir çıktısı olarak birbirimizden kırılganlaştığımız durumlarda bir şey talep etmeyi "fazla" gördüğümüz bir kayıtsızlık atmosferinde yaşadığımız ve kolektivist yaşam biçiminin dalları korkuyla terbiye edildiği için mi?

Bakım feminizmi perspektifinden ortaya koyduğu çalışmalarıyla bilinen Lynne Segal, Türkçeye yeni çevrilen *Yaslan Bana:Radikal Bakım Politikası* kitabında kırılganlığımızın ve bakım sorumluluğunun daha önce olmadığı kadar önemli bir konu haline gelişinin pandemiye denk düştüğünü tespit eder.[14] Segal'e göre sorun pandemi sonrasında derin bir yabancılaşmaya sokularak, bakım vermenin kolektif boyutlarının ve yabancılara olan bağımlılığımızın unutturulmuş olmasıdır. Gerçekten de ufukta görünen tehlike, dijital kültür endüstrisi, yapay zeka sosyalliği, iptal kültürü, performans baskısı ve rekabet yüzünden elde kalan son bağlarımızın da büyük bir bağ bozumunda yitecek olması. Bu bağ bozumunun yükü, şimdiden dezavantajlı kesimlere daha fazla yalnızlaşma, tükenmişlik ve tabiyet getiriyor. Kırılganlığımız giderek artarken bakım ve yeniden üretim krizinin yarattığı tahribatın sorumluluğu yoksulların, göçmenlerin, kadınların, en çok da göçmen yoksul kadınların sırtına yüklenerek aşılmaya çalışılıyor. Oysa bu yükü kamusal, politik, kültürel ve duygusal düzeylerde beraberce paylaşabilirdik. Yeni yaşam biçimlerine ve başka olana açılan, ailesini yitirmiş olanlara da, bir aile kurmayı tercih etmeyip seçilmiş ailesine tutunanlara da uzanan, şiddetsiz ve sömürüsüz, farklı aile modellerini ve ailesellikleri filizlendirmek, simbiyotik bir yaşamın kapısını açabilirdi. Hâlâ da açabilir.

13 Derneğin resmî sitesindeki çalışma amaçları ve hedeflerine bakılabilir: https://bakimverenler.org/calisma-alanlarimiz/

14 Lynne Segal, *Yaslan Bana: Radikal Bakım Politikası*, çev. Ebru Kılıç, Livera Yayınları: İzmir, 2026, s. 272.

Boğmadan sarmalayan, kesmeden uzanan, temellük etmeden kavrayan bağlar kurmayı, bu bağları biyolojik, hukuki ve kültürel akrabalığın ötesine, tüm türsel varlığımıza ve farklı türler arasındaki dayanışmaya doğru genişletmeyi; "koruma ve itaat" denklemi yerine, "bakım ve özgürlük" denklemini toplumsal bağın kurucu ilkesi olarak savunmayı neden hayal edemeyelim? Karşılıklı yardımlaşma ilkesini ezberletilmiş ve terbiye edilmiş modellerin dışına çıkmaya cüret ederek, aileye, dostluklara ve tüm ilişkilere yaymanın, yine Segal'in deyimiyle "bakımı, özeni hayatlarımızın ve politikamızın kalbine yerleştirip şefkatli, kapsayıcı bir sosyalliğe bağlılığımızı derinleştirerek şimdinin daimî tehlikelerine ve gelecekle ilgili kaderci kuruntulara cevap vermemizin vakti geldi de geçiyor".[15] Bugünün bağ bozumundan gelecekte bir şenlik devşirecek tavır, bu tarihsel ve antagonizmik harman yerini ortaklaşa toplayarak ve hasadın yükünü beraber omuzlayarak kurulacak eşitlikçi ve özgürlükçü yeni bağlarda, evrensel kader ortaklığımızın bilincinde saklı.

Kaynakça

Atılgan, E. Ü., "Şehrazat, Homo Sacer ve İstanbul Sözleşmesi", *ViraVerita.org*, 2019. https://viraverita.com/sehrazat-homo-sacer-ve-istanbul-sozlesmesi/

Bakım Verenler Derneği, "Çalışma Alanlarımız", *bakimverenler.org*., 2026 https://bakimverenler.org/calisma-alanlarimiz/

Fraser, N. ve Jaeggi, R., *Kapitalizm: Eleştirel Kuram İçinde Bir Söyleşi*, çev. Eren Karaca, Ankara: Nika Yayınevi, 2023.

Grass, G., *Teneke Trampet I*, çev. Kamuran Şipal, İstanbul: Cem Yayınevi, 1997.

Horkheimer, M., "Authoritarianism and the Family Today", R. N. Anshen (der.), *The Family: Its Function and Destiny*, New York: Harper & Brothers, 1949 içinde s. 359-374.

Horkheimer, M. "Authority and the Family", *Critical Theory: Selected Essays*, çev. Matthew J. O'Connell, New York: Continuum, 2002 içinde s. 47-128.

Segal, L., *Yaslan Bana: Radikal Bakım Politikası*, çev. Ebru Kılıç, İzmir: Livera Yayınları, 2026.

Tolstoy, L. N., *İvan İlyiç'in Ölümü*, çev. Mazlum Beyhan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Woolf, V., *Mrs. Dalloway*, çev. Tomris Uyar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Young, I. M., "Ev ve Yuva: Bir Temanın Feminist Çeşitlemeleri", çev. Melis İnan ve Sinem Özer, *cogito*, S. 120, 2026, s. 25-60.

15 Segal, L., *age.*, s. 304.